

Válaszlevél Zsuzsának a nyolcvanötödikre

Drága Zsuzsa,

Eleve is levéllel készültem hozzájárulni születésnap köszöntésedhez – mi más telne tőlem? –, ám közben kinyitottam valamelyik nap a postaládát, és egy borítékba csomagolt könyvet találtam benne. A küldeményt te címezted meg saját kezűleg, és gondolom, te is kötözted át gondosan madzaggal – s miközben bontogattam, már sejtettem, hogy az életút-beszélgetéseid kötetét küldted el, mielőtt még beszereztem volna magamnak. Hálásan köszönöm neked – és akkor hadd próbáljak meg könyved kétszázötven oldalára válaszolni ezen a pár flekken.

Akár egy váratlan anyai ajándék ez a beszélgetőkönyv – „sok szeretettel hosszú távon”, így ajánlottad, és ezek elég helyénvaló szavak voltak számomra ahhoz, hogy meghatódjak. Ennyit arról, hogy ne lennél „a szavak embere”, mert ezzel a szabódással indítottad dedikáló soraid.

Amire csak annyit mondok, hogy tudd: Legelőször – valamikor 1980 táján – a szavaiddal nyugóztél le, azokkal a szenvedélyes érvelés hevében spontán megszülető, mégis szabatosan megformált, áttetszően tiszta mondataiddal, jellegzetes alt hangfekvésedben. És a különösen eredeti, vitákban kicsiszolt, őszinte meggyőződésséddel – no meg a humoroddal. Efféléknek ugyanis korábban sem a családom, sem addigi oktatóim vagy barátaim körében nemigen lehettem tanúja – ezen a szinten pedig egyáltalán nem (és akkor a gondolatmenetek voltaképpen tartalmáról még nem is szóltam). Ahol én nevelkedtem, az nem kifejezetten beszélgetős-kifejtős-érvelős közeg volt, hanem olyan inkább, ahol a „vitakozást” például nem nézték jó szemmel, hiszen az már-már veszekedésnek számított, amely akár egymás közti háborúskodásba is torkollhat. Te viszont meglepően vonzóvá tudtad tenni számomra a szabad, magvas és akár vitával fölizzított beszélgetést, de nem kezelted le a görcsösebb beszédmódokat sem (mint amilyen az enyém, vagy akár a Gábor Lacié volt), s miközben megvilágítóan érthető formába öntötte a kacifántosabb gondolatmeneteket is, az egész üdítő öniróniád szötte át.

Azóta persze sokmindent olvastam az efféle fölszabadultan érvelő beszédnek meg a vele járó kultúrának a gyökereiről, mégis roppant kíváncsivá tettél,

amikor könyvedben egészen közelről kezdted megmutatni a saját családod nemzedékeinek mindennapjait, szüleid és testvéreid, nagyszüleid és más rokonaid történeteit, a magad életének zsidó és nem zsidó tradícióit. És nagyon is megértem Weiler Katalint, hogy épp a te életutadra lett kíváncsi – ha már egyszer megtanítottatok bennünket az embertársaink életútja iránti szakszerű kíváncsiskodásra. Én is téged faggattalak volna legszívesebben már ismeretségünk első éveiben is – ehhez aztán évtizedekkel később (talán emlékszel még) egy nyilvános beszélgetésben (a Szerb utcai klubban) szedtem össze a bátorságomat. És noha az csak egy kis kóstoló volt ennek a kötetnek az anyagához képest, emlékszem a fölfedezés izgalmára, ahogy lehetőségeimhez képest fölkészülni próbáltam a felmenőidből, meg ahogy családtörténetedről és saját életfordulataidról faggattalak – némi csodálkozásodra, mondván, hogy nem te vagy ebben az egészben az érdekes.

Pedig dehogyisnem, Zsuzsa – és most már el kéne fogadnod végre, hogy vagyunk mi jó sokan (a szeretteid, a barátaid, a tanítványaid, a hallgatóid-nézőid, az olvasóid, a polgártársaid), akiknek számára igenis érdekes és fontos vagy személyesen te magad is. És nemcsak az a feled fontos, aki még az esetleges magáneseeményekben is a „köz” javára fordíthatót keresi. Legalább

néha lehessen úgy (ahogyan nem szokott lenni), hogy a te személyed kerüljön a középpontba – és a privát életutad sem csak úgy, mint társadalomtörténeti példázat, amelyből némely közfigyelemre méltó tanulságokat lepárolhat az érdeklődő, hanem mint a maga egyediségében, a maga bonyolult személyes viszonyaiban különlegesen izgalmas – mert épp ekként megvilágító erejű – katartikus történet. Hiszen – még ha bővelkedik is a széles körben gyakori történetekben – a te históriád és könyved aztán tényleg a legkülönlegesebb hősök és fordulatok életregénye, roppant értékeké (kivált szellemi javaké) és fölmérhetetlen veszteségeké, a legváltozatosabb sorsoké meg erőfeszítéseké, kifutásoké és megrekedéseké.

Gondolj csak bele, milyen kíváncsivá teszed az olvasót mondjuk azzal, hogy megemlíted Lőw Lipót ükapádat, Kossuth táborigóját (akinek a felesége később a saját hajából hímezett tájképet, hogy letartóztatott férjét kiváltsa vele, ám a kép máig is megvan nálad – erre már nem térsz ki a könyvben, pedig nemrég még Réz Pali is tátott szájjal hallgatta, amikor meséltem). Vagy gondoljunk Lőw Lipót fiára, Lőw Immanuel szegedi főrabbira, akit kilencvenévesen juttattak vértanúságra, vagy apai nagyapádra, Kecskeméti Ármin makói rabbira, akinek a feleségével (legszeretettebb nagyszülőddel)

Városi bérpalota

Zsidó családi kép apa nélkül

együtt ugyanez a sors jutott. És ugyanaz, mint briliáns észjárású, s az általános tébolyban is tisztán látó édesapádnak. S akkor még csak a tudós férfiakról, „a könyv népének” kiválóságairól beszéltünk, pedig milyen érdekesítőek a női életpályák is. Hogy csak emlékezetesen megjelenített nagyanyáidra és édesanyádra utaljak, s mondjuk ezen belül arra a motívumra, hogy családokban főként a nők – édesanyád is, a nővéred és te magad is – a legtermészetesebben, profi módon házi-muzsikáltatok. Vagy milyen izgalmasnak tetszik (a számomra eddig ismeretlen) Keller Izsó nagyapád pályája, aki építészmérnökként, tehát tisztán szakemberként tölthette be a legmagasabb rangú állami szolgálati posztokat – vagyis vagyontalan volt és maradt (milyen érdekesen hangzik ez manapság), a fizetéséből majd a nyugdíjából teremtette meg családok polgári életnívóját 1937-es haláláig –, s ő mintha a hajdani szakmai ethosz megőrzésének, illetve elismerésének az utolsó példáját is jelentené abban romlásnak indult országban.

De azt is megjeleníti a könyved, Zsuzsa (és ehhez még inkább személyesnek kell lennie, mint a történelmi folyamatok, illetve az anyagi-gazdasági „alapok” és a szellemi-tudati „felépítmények” viszonyainak megvilágító fölrajzolásakor), hogy mekkora jelentősége van mindezekén túl az egyéni vonzódásnak-

idegenkedésnek, választásnak vagy kényszerű elfogadásnak-beletörődésnek, a kudarc, a veszteség, a teljes élet összeomlása elviselésének vagy az ebbe való belerokkanásnak (miként erre Márta nővéred sorsa a szomorú példázat). Vagyis hogy milyen számottevő lehet adott esetben a sors és a személyes alkat véletlenszerűségeinek, meg a léleknek és az idegeknek, a legbensőbb szenvedélyeknek és démonoknak a szerepe. Ok-okozati összefüggéseket nem feltétlenül lehet ugyan fölmutatni, ám az lépésről lépésre mégis érthetővé válik, hogy konkrétan hogyan leszel te mint kivételesen tehetséges lány a fájdalmak, félelmek és veszteségek dacára, örökre megsebzett túlélő létedre is roppant erőfeszítésekre képes ember, aki mélyérzésűként is racionálisan gondolkodik, aki nemzetközi hírű tudóssá válik, akinek teljesítménye nemcsak a szakmáiban, hanem családjában és társas-kapcsolatilag is párját-ritkítő. Miközben ugyancsak bámulatos tehetségű nővéred párhuzamos, nehéz útját szintén csak leírni és magyarázni tudjuk, de valójában megérteni kevésbé lehetünk képesek. (Megmagyarázni én is meg tudom, de nem értem!, ahogy az egyszerű rabbi mondja – és mennyi mindennel vagyunk így.)

Szívet-melengető volt nekem olvasni szemérmesen tömör soraidat a házasságodról, hiszen ez a ti egymásra-találásokot, azt hiszem, egyszerre volt

kivételes (úgy is kivételes, hogy ritka, és úgy is, hogy bámulatosan harmonikus), hogy viszont megjelenítse ugyanakkor az újrakezdés felszabadítóan tág világra nyíló, társadalmi korlátokat ledöntő, új korszakának az ideáját is. Miközben kapcsolatotoknak ez utóbbi jelentésével, gondolom, mit sem törődtek, hiszen nem azért szerettetek egymásba, hogy szimbolizáljátok, hogyan kéne egymásra találnia népünk legkülönbözőbb előtörténetekből érkező, ám egymással összekapaszkodó, egyet akaró, friss erőinek. (Csak zárójelben: Hasonlóan volt összetett háttérű és irigylésre méltó, jó házasság Réz Palié is – és hogy ez a ti „modelletek” és példátok miért volt számomra mindig is szívfájdítóan szép, azt talán nem kell magyaráznom.) Szerelmi kötéseknek arról a motívumáról viszont nem tudtam, hogy Sándor a karakán kiállításával – részben épp a „tieid” elvakult farkascorda-indulatú támadásával és kirekesztésével szemben – megvédett téged. Mint ahogy az is megrendítő újdonság volt számomra, hogy milyen magától értődő értékválasztással álltatok '57-ben a „márciusban újra kezdjük” eszméje mellé, és hogy micsoda megleckéztetés várt rátok ezért.

Utólag azt mondja erre az ember – hát persze hogy az ilyen megpróbáltatások és egymás melletti kiállások egy életre összeforrasztanak egy párt. Hát igen –

ha csak ellenkezőleg nem, amikor éppen hogy elválasztják és szétvetik őket. Mindenesetre én azt az egyszerű – s a maga tömörségében is mellbevágó és irigyelnivaló – mondatodat érzem telitalálatnak, amelyben elmondod, hogy a családokban nem szokás sem elveket, sem házastársat cserélni.

Drága Zsuzsa, köszönöm, hogy ismét rajongó olvasód lehettem, és hogy hajdan a tanítványoddá, majd a barátoddá és egy kicsit tán a fiaddá is fogadtál – hosszú távon szeretettel: Závada Pali

2016. április 28.

Utóirat: Ráadásként hadd csatoljak neked néhány fényképet, amelyek a hajdani Makón készültek – hátha lesz köztük olyan, amelyet még nem láttál.

Egy pár úri hintón

Füüdóruhásók a Maroson

Hagymavásár a makói piacon, 1926 k. /1997, sz.:11119 10x15 cm zselatinos üveglemez

Hagymavásár

Makó

Korona-szálló

Korona szálló

Makói járási tanács

Makói nagycsalád

Makói színház

Marha-vágóhíd

Nagy terített asztalnál

Pihenő teniszezők

Úri fogadás, magyaros lányok

Ülő gyűléstömeg